سەیدەوان

خوسرەو سینا (کارناسی شانۆ)
لە فارسییەوە: شەریف فەلاح

سەیدەوان یەکێک لە بەناوبانگترین بەیتە کوردییەکانە کە بە کەڵک وەرگرتن لە ناوەرۆک و هەوێنێکی (ئایینی - ئوستوورەیی) پرژاوەتە سەر چیرۆکی ژیانی یەکێک لە خان و ئاغـاواتە کوردەکانی ناوچەی داسنی (بەشێکی بچووک لە باشووری کوردستان) کە دانیشتوانی خاوەن مێژینە و کەونارای هەڵگری بیروباوەڕی ئایینی ئیزەدی (میترائیست - میەر پەرست) بوون. بەیتی سەیدەوان بە خەونی عەبدولعەزیز پاڵەوانی گێڕەرەوە کە لەم چیرۆکەدا بە (عەزیزە کوێر)یش ناوی هاتووە، دەست پێدەکات و بە کارەساتی مەرگی کوڕەکانی عەبدولعەزیز و خۆکوژیی خۆی، کۆتایی پێ دێت.

بۆ زیاتر ڕوون بوونەوەی هەرچی زیاتری چیرۆکی ئەم بەیتە لێرەدا کورتەیەک لەم داستانە دەخەینە ڕوو. پێویستی بە ئاماژەیە ئەوەی لێرەدا دەخرێتە بەرباس، بەرەنجامی تاووتو و هەڵسەنگاندنی چەندان گێڕانەوەی جیاوازە لەم بەیتە کە لە زمانی چەندان بەیتبێژی جیاجیاوە، خاڵە هاوبەشەکان باس کراوە و خاڵە جیاوازە لاوەکییەکانیان چاوپۆشییان لێکراوە.

«عەبدولعەزیز خەون دەبینێ کە لە یەکێک لە ڕۆژەکانی کۆتایی وەرزی بەهار، بۆ هێنانی گژوگیا ڕوو لە کوێستانێکی شاخاوی دەکات، بەڵام کاتێک دەگاتە دوندی کێوەکە لە دەوروبەری خۆی دەڕوانێ و دەبینێ هیچ چەشنە گژوگیا و ڕووەکێکی لێ نییە، هەر بۆیە بە نائومێدی و پەرێشان حاڵییەوە ڕوو لە گوند دەکات و دەگەڕێتەوە.»

سپێدەی بەیان، زۆرێک لە شارەزایان و خەوگوزارەکان بانگ دەکات تا ئەو خەونەی بۆ لێک بدەنەوە. لێکدەرانی خەون بەم چەشنە خەونەکەی بۆ لێک دەدەنەوە کە ئەوپەڕی ڕۆژڕەشی و چارەنووسێکی وەیشوومە بەرۆکی عەبدولعەزیز دەگرێت کە قەدەری ئیلاهییە و مرۆڤ تێیدا هیچ دەسەڵات و دەربازبوونێکی لێ نییە، بەڵام عەبدولعەزیز ڕوانگەیەکی دیکەی هەیە، هەربۆیە بڕیار دەدات بۆ پووچەڵ کردنەوەی ئەو جۆرە لێکدانەوەیەی کە بۆ خەونەکەی کردوویانە، شایی و گۆڤەند و هەڵپەرکێیەک ڕێک بخات و بۆ هەر سێ کوڕەکەی ژن بهێنێ.

جارچییان خەڵکی هەموو ناوچەکە بۆ بەشداری لەو شایی و گۆڤەندە داوەت دەکەن، ژەنیار و شایەرەکان دەست دەکەن بە ژەندن و گۆرانی و کیژ و کوڕانی لاویش دەست دەکەن بە هەڵپەڕکێ و شایی.

لەم کاتەدا هەواڵی مەرگی کوڕە گەورەی عەبدولعەزیز کە بۆ ڕاو چۆتە چیا بە عەبدولعەزیز ڕادەگەیەنن، ڕیش سپی و پیاوماقووڵان دەچنە لای عەبدولعەزیز و داوای لێدەکەن کە کۆتایی بەو شایییە بێنێت و تازیەتباری بۆ کوڕەکەی بگرێ، بەڵام عەبدولعەزیز گوێ بەو داواکارییەی ئەوانیش نادات و دەڵێ لەم بارەوە هیچ مەڵێن تا خەڵک خۆش بن و کیژان و کوڕانی لاو دڵ بریندار نەبن. دیسان چۆپی کێشان و قریوە و هەڵپەڕکێ گەرموگوڕتر لە پێشوو درێژەی دەبێت کە ئەم جارەشیان هەواڵ بۆ عەبدولعەزیز دێن کە کوڕە دووەمەکەشی ڕۆیشتۆتە پەردە و لەوێ بەهۆی شەرم و حەیاوە بە ناکامی مردووە، بەڵام ئەم جارەشیان عەبدولعەزیز هیچ گوێ بە ڕاسپاردە و داواکاری گەورەکانی خێڵ نادات و لەو باوەڕەدایە کە دەبێ زەماوەندەکە درێژەی هەبێت. خۆیشی مەلوول و دڵشکاو و خەمین ڕێگای کوێستان دەگرێتەبەر تا بە ڕاوکردن ئاوپرژێنی زامەکانی بکات، کە لەناکاو لە شوێنی ڕاو و لە پشت تاشەبەردێکەوە چاوی دەکەوێتە سەر بزنە کێوییەکی سوورەڵە و قەڵەو - عەبدولعەزیز ڕیشی بزنەکێوی و کڵاوی سەیدەوانی لێ تێکدەچێ و سێرە لە نێچیرەکە دەگرێ و قامک بە پەلاپیتکەدا دێنێ و کاتێ دەڕواتە سەر نێچیرەکە، بەوپەڕی سەرسوڕمانەوە دەبینێ ئەو نێچیرەی کە لە خوێنی خۆیدا دەگەوزێ، کوڕە بچووکەکەی خۆی سەیدەوانە کە عەبدولعەزیز بە دەستی خۆی کوشتوویەتی.

خەمین و مەلوول لەسەر تەرمی کوڕەکەی دادەنیشێ و سوێند دەخوات کە ئیدی لەمەودوا لەگەڵ داسنییەکان نەژیت و ڕێگای مەڵبەند و شوێنێکی تر بۆ ژیان بگرێتە بەر و ئیدی هیچ کاتێ بە مەبەستی ڕاو ڕوو لە شاخ نەکات. لە هەندێ لە گێڕانەوەکانی دیکەشدا هاتووە کە عەبدولعەزیز دوای ئەو ڕووداوە خۆی دەکوژێ و ژیانی بەبێ کوڕەکانی ناوێت.

بێ گومان بەیتی سەیدەوان ژیانی تراژیکی کۆمەڵێک لەو مرۆڤانەیە کە لە هەناوی ئایین و ئوستوورەکانەوە هەڵقوڵیوە و بە شێوەیەکی شانۆیی دەربڕی ئەندێشە ئوستوورەییەکانی کوردانە.

"جی ئێسکار براکت" لە کتێبی مێژووی جیهان (بەشی سەرچاوەی ئایینی شانۆ)دا دەنووسێت: "چیرۆک و ئوستوورەکان زۆر جار لە دەوروبەری ئایینەکاندا

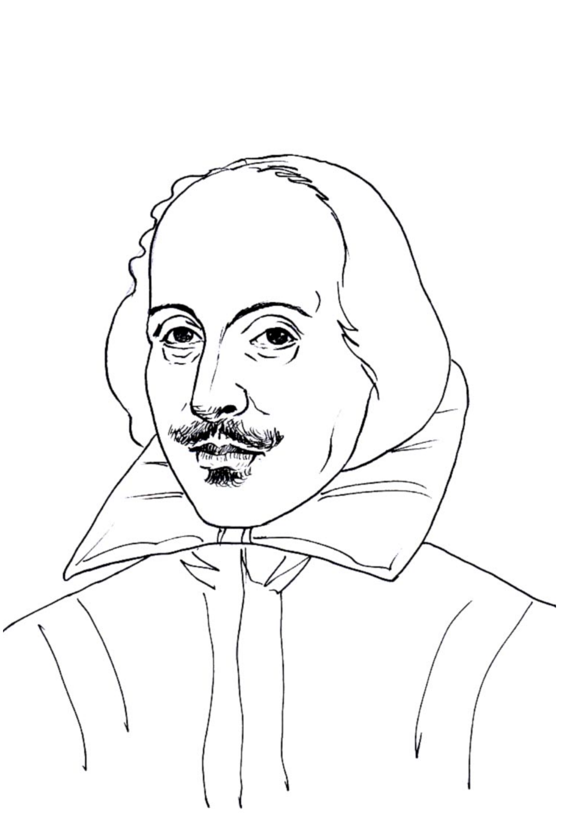

شەکسپیر

سەرهەڵدەدەن تا شییان بکەنەوە، وێنایان بکەن، یان بیانکەن بە ئامانج، ئەو ئوستوورانە تا ڕادەیەکی زۆر لەناو چیرۆکەکاندا گۆڕانی بنەڕەتییان بەسەردا هاتووە. ئوستووره هەندێ جار نوێنەر و دەربڕی ئەو هێزە بان سروشتییەیە کە لە ڕێگای ئایینەوە پیرۆزی (تقدیس) پەیدا دەکات، یان خێڵ هەوڵ دەدات لە ڕێگای بەڕێوەبردنی ڕێوڕەسمی ئایینییەوە بیخاتە ژێر کاریگەرییەوە، بۆیە بەڕێوەبەرانی ئایین لەگەڵ بەشدارانی ڕێوڕەسمەکان، ڕۆڵی کەسایەتییە ئوستوورەییەکان، یان هەمان ئەو هێزە میتافیزیک و بان سروشتییە دەگێڕن و ئەو ڕۆڵ گێڕانەش نیشانە، یان دەسپێکی پەردە و شانۆیەکی دراماتیکییە.

سەیدەوان چیرۆکێکی تراژیکە بە پاڵەوانگەلێکی تراژیکەوە - دەزانین کە وشەی تراژیدی لە وشەی یۆنانی "تراگویا" بە واتای ئاواز و گۆرانی وەرگیراوە و هۆی ئەم ناونانەش دەگەڕێتەوە بۆ ڕێوڕەسمە مەزهەبییەکانی یۆنانییەکان لە ئایین و جەژنی بەرز ڕاگرتنی "دیڤ نوسوس" کە بزنێکیان بۆ خودای شەراب و پیت و بەرەکەتی بەروبووم دەکردە قوربانی، پاشان لە دڵی هەمان ئەو ڕێوڕەسمانەوە تراژیدییە یۆنانییەکان بەدی هاتن. خاڵی جێگای تێڕامان لەم دوو لێکچوونەدا، چارەنووسی

پاڵەوان و کارەکتەری تراژیدی و ئەو بزنەیە کە لەو بۆنەدا دەکرایە قوربانی کە ئاکام و بەرەنجامی هەردووکیان قوربانی بوون بوو - چونکە هەموو قارەمانان و ئەکتەرانی سەرەکی ئەو چیرۆکە لە چینی باڵای کۆمەڵگان، یان بە واتایەکی تر خوداگەلێکن لە گیان و ڕوحی مرۆییدا.

"عەزیزە کوێر" وەک سەرۆکی عەشیرەت و خێڵ و خوداوەندی ئیرادە و بڕیاردەری خێڵ، خاوەنی پێگەیەکی تایبەتە و بەو پێیە کوڕەکانیشی لەم خەسڵەتە بێبەری نین.

شێوازی گێڕانەوەی چیرۆکەکە و کۆتایی کارەساتاوی کە بەهۆی هەڵەیەکەوە مەرگی قارەمان "هامارتیا" تراژیکێک ڕوو دەدات و لەم ڕێگایەوە چارەنووسی قارەمانە تراژیکییەکانی دیکە لە چیرۆکی دیکەدا پێکەوە گرێ دەدات.

بەیتی سەیدەوان، چیرۆکی گریان و شیوەنی هونەرمەندانە و شاعیرانەی عەبدولعەزیزە لە تازیە و ماتەمی منداڵەکانیدا. عەبدولعەزیز کەسێکی هەستۆکی و خۆ بەکەمگر نییە، پیاوێکی مەزنە، لە ژیاندا سەختی و ئێش و ئازاری زۆری چێشتووە، بەڵام بەڕاستی برک و ئێشی لە دەستدانی سێ جگەرگۆشە، ئەویش لە مەودایەکی کەمدا لەگەڵ تاقەتی مرۆڤدا ناگونجێ. مەرگی سەیدەوان وەک سێڵاو عەبدولعەزیز لە ڕیشەوە هەڵدەکەنێ، عەبدولعەزیز دڵ پڕ لە خوێنە لەبەر ئەوەی کە زوڵمێکی گەورەی بەرانبەر ئەنجام دراوە، بە مەرگی سەیدەوان تراژیدیای ژیانی عەبدولعەزیز دەگاتە لووتکە.

بەیتی سەیدەوان پێچەوانەی بەیتەکانی دیکە، جیا لەوەی کە هەڵگری فۆرم و پێکهاتەیەکی داستانییە، قارەمانیشی هەیە. ڕووداو و کارەساتەکان یەک بە دوای یەکدا ڕوودەدەن، گرێوگۆڵ و ئاڵۆزییان تێدایە، بەڵام خێرا تێدەپەڕن، ڕووداوەکانی ناو بەیتی سەیدەوان بە دوای یەکدا ڕیز نەکراون، لە زۆربەی گێڕانەوەکاندا چیرۆکەکە لەوێوە دەست پێدەکات کە عەبدولعەزیز ناکام، خەمبار و تازیەبار لەسەر گڵکۆی ڕۆڵەکانی دادەنیشێ و شیوەن و گریانیان بۆ دەکات. چیرۆکی سەیدەوان دژی کارەکتەرە، عەبدولعەزیز و کوڕەکانی لەو کارەساتەدا جیا لە چارەنووس دوژمنایەتییان لەگەڵ کەس نییە.

بەیتی سەیدەوان بە شێوەیەکی زۆر تراژیک بە مەرگی قارەمانەوە کۆتایی پێ دێت، مەرگێک کە لەناکاو و کتوپڕ نییە، بەڵکو سەرەنجامی لۆژیک و ڕاستەوخۆی زنجیرەی ڕووداوەکانە. گۆڕانی چارەنووسی قارەمان لەبەر هەڵەیەکە، هەمان ئەو هەڵەیە کە دەبێتە هۆی ئەوەی عەبدولعەزیز ئازار و ژان بچێژێ، ئەویش سزایەکی دژوار و ئەستەم. زێدەڕۆیی لە ئازار چێشتنی قارەمان و نادادپەروەری لە تاوان و سزایە کە هانمان دەدا لەگەڵ کارەکتەر هاودەردی بکەین. پێمان وایە زوڵمی لێکراوە، هەستی ڕوحم و بەزەییمان دەوروژێ، حازر نین ئەوە قبووڵ بکەین کە هەڵەی کردووە. هەڵە و تاوانەکە دەخەینە ئەستۆی چارەنووس، یان زۆر جار هەلومەرجی مێژوویی، بنەماڵەیی و کۆمەڵایەتی بە هۆکاری سەرەکی کارەساتەکان دادەنێین.

بەهەرحاڵ غروور و لەخۆبایی بوون بەرچاوترین کەموکوڕیی کەسایەتی و دەروونی قارەمانی ئەم تراژیدیایەیە. لە ڕاستیدا یەکێک لە هۆکارە گرنگەکانی سەرهەڵدانی تراژیدیایەک، هەڵەی قارەمان، یان کەسایەتییە سەرەکییەکانی داستانە، واتە لە سەربردەی داستانەکەدا ڕێگایەک هەڵدەبژێرن، هەڵوێستێک دەگرنە بەر کە، یان دژی ڕوانگە و بۆچوونی کەسایەتییەکانی دیکەیە، یان پێچەوانەی دابونەریت و کولتووری گشتی کۆمەڵگان. شاکارەکانی ویلیام شکسپیر وەک: "میللەت و ڕۆمیۆ ژۆلێت" دەرخەری ڕاستی ئەم بابەتەن. بەڵێ غرووری عەبدولعەزیز، بنەما و جەوهەری ئەم ڕووداوە خەماوییانەیە. پرسیار لە خۆمان دەکەین بۆچی عەبدولعەزیز گوێ بە ئامۆژگاری دەوربەرەکەی نادات؟ بۆچی سەرنج ناداتە ئەو خەونە پڕ لە گومانەی؟ ئەوکاتەی ئێمە وەک بیسەر، یان خوێنەرێک پەی بە وەڵامی ئەم پرسیارە دەبەین، تازە دەرد و ژانی دەروونیمان دەست پێدەکات. بەرەبەرە گوناحەکەی لەبیر دەکەین و بەو ئەنجامە دەگەین کە عەبدولعەزیز تاوانبار نییە، بەڵکو ئەوە چارەنووس و قەزا و قەدەرە کە بە هیچ کلۆجێک ناگۆڕدرێن. عەبدولعەزیز قوربانیی یاری بێ ڕەحمی چارەنووسە، بەهەرحاڵ عەبدولعەزیز قارەمانە، چونکە لە هەمبەر چارەنووسی ناچار و داسەپێنراوی خۆیدا تەسلیم نابێت و پێداگری دەکات. هەموو هەوڵی خۆی دەخاتە گەڕ تا بەسەریدا زاڵ بێت غافڵ لەوەی لە چنگی چارەنووس ڕێگای دەرباز بوون نییە.

بەیتی سەیدەوان خاڵە وەرچەرخانێکی ئەدەبیاتی زارەکی کوردە، ئەگەر ڕۆژئاوا بە سەرهەڵدانی "دۆن

"کیشۆت" گەیشتە بەردەم دەروازەی مۆدێرنیتە، زێدەڕۆیی نییە ئەگەر بڵێین تراژیدیای سەیدەوان بە یەکێک لە هیواکانی داهاتوو و ئاسۆی ڕوونی فەرهەنگ و ئەدەبیاتی کورد دابنێین، بۆ ئەوەی ببێتە هەوێنی گۆڕان و شۆڕشێکی ئەدەبی مەزن.

(ئەلف) لێکدانەوەی پێکهاتەیی بەیتی سەیدەوان:

قارەمانی چیرۆک، عەزیزە کوێر خۆی وەک گێڕەرەوە دەست بە گێڕانەوەی ڕووداوێک دەکات کە بۆ خۆی دەست پێشخەری بووە و لە زمانی یەکەم کەسی تاکەوە داستانەکە دەگێڕێتەوە. لەلایەک وەک زانایەکی کامڵ ئاگاداری هەوراز و نشێوی فکری و ڕوحی، هەروەها نهێنی و ڕەمزە داستانییەکانە. ئەم هۆشیارییە لەو ڕووەوەیە کە عەزیزە کوێر - گێڕەرەوە کاتێک داستانەکە پێناسە و شی دەکاتەوە کە سێ بەهار بەسەر دەسپێکی یەکەم ڕووداو (خەون دیتن)دا تێدەپەڕێ. ڕووداوەکە لە سێ بەهاری پشت سەر یەکدا ڕوو دەدات کە بەم چەشنەیە:

١- بەهاری یەکەم: عەبدولعەزیز خەون دەبینێ و بە تەمایە خەونەکەی بۆ لێک بدەنەوە (خاڵی دەسپێک)

٢- بەهاری دووەم: ڕووداوی زەماوەند و ئاکامەکەی (کرۆکی سەرەکی و چەقی گێڕانەوەکە)

٣- بەهاری سێیەم: عەبدولعەزیز (گێڕەرەوەی داستان) دەست بە گێڕانەوەی ڕووداوەکان دەکات و بڕیاری کۆتایی لەمەڕ چارەنووسی خۆی (خۆکوژی) دەدات (خاڵی کۆتایی - کردنەوەی گرێ کوێرە و ڕێگاچارە).

کات بە دوو کارکردی (کاتی پیرۆزی و کاتی مێژوویی) و سەرووی سروشت وەک دەسپێکی ڕووداوەکان: "میر چاه الیاده" لە کتێبی ئوستوورەی گەڕانەوەی تا هەتاییدا لەمەڕ ئەم دوو کاتەوە دەنووسێت: پێگەی بەرزی مرۆڤ لە کۆمەڵگا کۆن و لەمێژینەکان ئەمە بوو کە کاتیان وەک ڕەوگە و ئاراستەیەکی دەورلێدەر و گەڕۆک دادەنا و بەم چەشنە بە فریویان دەدا. بوون و جەوهەری مرۆڤی سەرەتایی بۆ ئەمە بووە کە کرداری مرۆڤە سەرەتاییەکان وەک سەرباشقە (الگو) دووپات بکاتەوە و بەم چەشنە بەردەوام لە حاڵەتێکی نەگۆڕدا بمێنێتەوە. زەمانی بەردەوام و مێژوویی هۆکاری دۆزینەوەی مرۆی

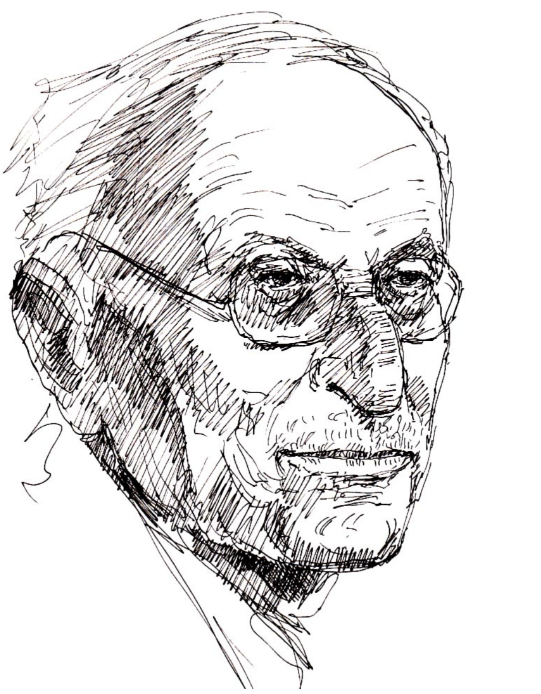

یۆنگ

ئەمرۆییە کە لە ئاسۆی کرداری کۆنی ئۆلگویی دابڕاوە و ناتوانێ لە ترسی مێژوو ڕزگاری بێت، مەگەر ئەوەی کە لە ڕێگای خۆ بەستنەوە بە خودا و مەزهەبەوە مرۆڤ تێکەڵ بە مێژوو بێت، لە بەرانبەر ئەمەدا وادەی ژیانێکی باشتر لە دنیایەکی تر (بەهەشت) بە مرۆڤ دەدات - لە سەرانسەری ئەم داستانەدا حزوری کەسایەتی میتافیزیکی (خودا) هەموو کات هەست پێدەکرێ و لە ڕاستیدا تەواوی ڕووداوەکان بەرهەمی گەردنکەشی و نافەرمانییەکە کە قارەمان لە فەرمانی خودا و قەدەری ئیلاهی سەرپێچی کردووە.

لەم داستانەدا قارەمان ئیرادەی تاکەکەسی خۆی لە سەرووی هێز، دەسەڵات و قەدەری ئیلاهییەوە دادەنێت.

خاڵێکی تر کە لە باسی پێکهاتەیی داستاندا ئاماژە کردن پێی بە زەرووری دێتە بەرچاو، ئەمەیە کە تاووتوی ڕووداوەکان هەڵگری ڕیزبەندی و تەکوزمەندی (نەزم)یەکی تایبەتە، بیسەر، یان بەگشتی، بەردەنگ کاتێک لەگەڵ ڕووداوەکانی داستان بەرەوڕوو دەبێتەوە کە داستانەکە کۆتایی پێهاتووە و لە کۆتاییەوە دەگاتە دەسپێک.

پێشتر ئاماژەمان پێکرد کە سەیدەوان چیرۆکێکی

تراژیدییـه لەمـەڕ چارەنووسی قـارەمـانێک کـە بە بوونی ئیرادەی خۆی بە تەمایە بەرەنگاری چارەنووس و قەدەری خۆی بێتەوە.

عـەزیزە کـوێر خـەونێک دەبینێت کـە باس لە ڕوودانی کارەساتێکی ژاناوی و جەرگبڕ دەکات کە لەلایەن خوداوە دیاریکراوە و ڕەوڕەوەی چارەنووسی دیاری دەکات، بەڵام ئەو بە زانست و هۆشیارییەوە بەدوای ڕێگاچارەوەیە تا بە تێگەیشـتنی خـۆی ڕێگایەک بۆ دەرباز بوون لەم چارەنووسـە ڕەشـە ببـینێـتـەوە، هەر بۆیە بۆ بەرەنگاربوونەوەی ئەو چارەڕەشییـەی دەست دەکـات بە ڕێکخستنی خۆشی و شادییەک (ڕێوڕەسمی زەماوەندی کوڕەکانی).

ئەم مەسەلەیە وەک کرۆکی سەرەکی داستانە کە جار نا جارێ دووپات دەبێتەوە و چەندان جار لە زمانی خودی گێڕەرەوە (عەبدولعەزیز)ەوە دەگێڕدرێتەوە.

بۆ نیشاندانی ئۆلگووە پێوەندیدارەکانی نێوان زمانی فـیزیکی و زمـانی گـێڕانەوە لە میـتـودی خـوارەوە کە مـیـتـودێکی داهێنراوی خـودی نووسـەری ئەم بابەتەیە، کەڵـک وەردەگـرین، بۆ وێنە بەیتی سەیدەوان لەم پۆلێن بەندییەدا دەکەوێتە خانەی ژمارە(٥)ەوە.

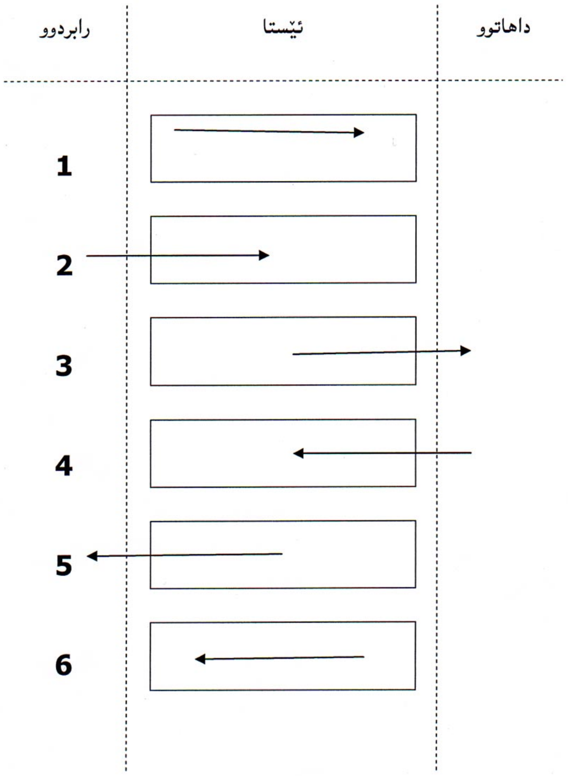

مۆتیڤی چارەنووس تارێنی، واتە هەڵاتن و دەرباز بوون لە دەست چارەنووس، مۆتیڤێک نییە کە ئێمە بۆ یەکەم جار لەگەڵی بەرەوڕوو بوویێتین، ئەم مۆتیڤە (چارەنووس تارێنی) تا ڕادەیەک لەنێو هەموو گەل و نەتەوەکان و لە سەردەم و قـۆناغـە جیـاجیـاکـانی مـێژووی مـرۆڤایەتیـدا مۆتیڤێکی باو و دووپات کراوە بووە.

تـاکـێک بە هۆشـیـارییـەوە بەرەنگار و ڕووبەڕووی چارەنووسێک دەبێتەوە کە پێشتر بۆیان دیاری کردووە. (بە وتەی خـەڵکی ئاسایی چارەنووسی و بەختێک کە هەر لە ڕۆژی لەدایک بوونەوە بە نێـوچاوانیـیـەوە نووسـراوە) و مـرۆڤ ڕێگای دەرباز بوون لێی نییـە. گێڕەرەوە: نەیدەزانی کە قـەدەری ئیلاهی بیر و فیکری مرۆڤ بەتاڵ دەکاتەوە (کورتەیەک لە دەقی داستانەکە) لە داستانە بەناوبانگەکانی وەک تراژیدییەکانی یۆنانی کەونارا (سیزیف، پرۆمتە، ئۆدیپ، شەهریار، ئیلکترا و...تاد)، هەروەها حـیـمـاسـەی ئێـرانی (شـانامـەی فـیردەوسی) ئێـمـە لەگـەڵ ڕووداوگـەلێکی لەم چەشنە بەرەوڕووین، بەڵام لەم نێوەدا چارەنووسی قـارەمـانی ئەم گێـڕانەوەیە بە شێـوەیەکی زۆر جوان لەگەڵ چارەنووسی ئۆدیپی شەهریار هاوسەنگی هەیە و دەگونجێ.

ئۆدیپ شـا دەزانێ کـە سـەرەنجام ڕۆژێک ناچار دەبێت باوکی خۆی بکوژێت و لەگەڵ دایکی جووت ببێت و ئەمە چارەنـووسـێکە کـە خـوداکـان بۆیان لەبەرچاو گـرتووە و قارەمانەکان ڕێگای دەربازبوون لێیان نییە، بەڵام ئۆدیپ بە هۆشـیـارییـەوە بەرەنگاری چارەنووس دەبێـتـەوە و بۆ ڕووبەڕوو بوونەوە لەگەڵ ئەم چارەنووسە ڕێگای دیارێکی تر دەگـرێتـە بەر، بەڵام سـەرەنجام بە سـەرکـەوتن بەسـەر باوکیدا و کوشتنی لە شوێنێکی تەنگەبەر و دۆزینەوەی مـەتەڵی نارِوونی ئێـسـفنکس – بووونەوەرێکی ئوستوورەیی کە سەری مرۆڤە و جەستەی شێر (ابوالهول) کـە بۆ نابوودکـردنی دەبا ئەو مـەتەڵە بەناوبانگەی وەڵام بدەیتـەوە (ئەمـە چ گـیـانلەبەرێکە کە بەیانی چوارپایە/ نیـوەڕوو دووپا/ ئێـوارە سێ پایە و شـەویش لە جـووڵە دەکـەوێ؟ "ئینسـان" بۆ جووت بوون دەڕواتە سەر جێی دایک. لە هەقـیـقـەتدا شکسـتی تراژیکی ئەو لەم پرۆسـەیەدا بە دۆزینەوەی ڕاسـتـیـیـەکـان دەبینینەوە. چارەنووسی ئۆدیپ کـە وەک گـەورەترین قـارەمـانی چارەنوس تارێن دەکـرێ ناوی لێ ببـرێ، لەگـەڵ چارەنووسی عەبدولعەزیزدا دەگونجێ.

خاڵی جێگای ئاماژە لە بەراوردکردنی ئەم دوو داستانە (سەیدەوان و ئۆدیپی شەهریار) چارەنووس تارێنی هۆشیارانەی ئەم دوو قارەمانەیە و لەم بەرەنگارییە نابەرانبەرەدا شکست، یان سەرکەوتن گرنگ نییە، چونکە ئەوە خەبات و بەرەنگارییەکە بۆ سەلماندنی خود، نەک تاقیکردنەوەیەکی خۆ بەکەم زانین، دەکرێ سەرەنجامی ئەم باسە لە دوو وشەی "چارەنووس" و "چارەنووس تارێنی"دا پێناسە بکەین کە لێرەدا وەک کرۆک و هەوێنی سەرەکی ئەم داستانە لەبەرچاویان دەگرین.

قارەمان (عەبدولعەزیز) لەم چیرۆکەدا لە چەقی هێندێ پەرۆشی و کێشمەکێشدا گیری کردووە کە بۆ لێرەدا بە کورت کردنەوەی ئەو کێشمەکێشە جۆراوجۆرانە دەپەرژێینە سەر هێندێکیان:

(ئەلف) تاک لەگەڵ خۆی: کێشە و ئاڵۆزییە دەروونی و هەستۆکییەکانی قارەمان - گێڕەرەوە.

(بێ) پێوەندی تاک لەگەڵ بان سروشت (میتافیزیک): گەوهەری سەرەکی گێڕانەوە، "توخمی سەرەکی گێڕانەوە".

(جیم) تاک لەگەڵ تاک: بەرەنگاری و ڕووبەڕووبوونەوە لەگەڵ سەیدەوان بۆ سەپاندنی ئیرادەی خۆی بەسەریدا.

(دال) تاک لەگەڵ کۆمەڵگا: پێداگری لە هەمبەر ویست و داخوازی ڕیش سپییان بۆ گۆڕینی جەژن و شادی بە تازیەباری و قبووڵ کردنی قەدەری ئیلاهی (لێکدانەوەی خەون).

(هێ) تاک لەگەڵ سروشت: بەرەنگاری عەبدولعەزیز بۆ دووبارە ڕوانەوەی سروشت. " بە لێکدانەوەیەکی خێرا پێکهاتەی ڕوودانی ئەم چیرۆکە لە بنەڕەتدا بۆ نیشاندانی ئەم کارکردەیە".

(واو) کۆمەڵگا لەگەڵ کۆمەڵگا: خەبات و بەرەنگاری سیستمی باوکسالاری لەگەڵ سیستمی دایکسالاری.

(ئەلف) "شرۆڤەی کارکردی بەیتی سەیدەوان":

" هەر ڕەمزێک گیان و جەستە و بەرەنجامێکی هەیە و هەر خەونێک ڕاستییەک - o.milouz".

مرۆڤ فێر کراوە کە لەباری جیهان و ڕاستییەکانی دەوروبەرییەوە بیر بکاتەوە، بەڵام ئەو جیهانەی کە تێیدا دەژی هەر بەو چەشنەی کە هەستی پێدەکات و هێزی لێیەوە وەردەگرێ و وێنەی ڕاستییەکانی لەسەر پەڕەی ڕوحی وێنا دەکرێن، درک پێدەکات و دەیناسێت، بەڵام لەم نێوەدا ڕەمز کانییەکی هەڵقوڵیوە کە لە دووتوێی کەتوارە هەست پێکراو و بەرچاوەکان تێگەیشتنێکی قووڵتر لە ئاڵۆزی دەروونی ماددەکان و پێوەندی زاتی و دەروونییەکان لەگەڵ مرۆڤ دەخاتە ڕوو. بەم پێشەکییەوە ئێمەش هەوڵ دەدەین بڕۆینە ناو دنیای پڕ ڕاز و ڕەمزی چیرۆکی سەیدەوانەوە:

گێڕانەوەی سەیدەوان بەپێی ئەو خەونەی کە عەزیزە کوێر دیویەتی دەست پێدەکات و لە ڕاستیدا ئەم خەونە بە شێوەیەکی سیمبۆلیک دەربڕی تەواوی ئەو ڕووداوانەیە کە بەسەر ئەو قارەمانەدا هاتوون. ئەوەی کە عەزیزە کوێر لەو خەونەدا دەیبینێ هێما و نیشانەیەکە کە ڕیشەی لە نابەئاگای ئەوە دایە، چونکە خودئاگایی بەردەوام وێنای جۆری - بریتییە لەوەی کە لە ناهۆشیاری گشتی دایە و لەگەڵ کینە و گرێ و ئاڵۆزییە دەروونییەکان پێوەندییەکی زۆر نزیکی هەیە و یەکێک لە جەوهەرە پێکهێنەرەکانی ڕوحی مرۆڤە - "orchtype" چەشنی سیمبۆل درک دەکات، واتە وێنا و سیمای جۆری لەناو کۆمەڵێ وێنا و تێگەیشتنە گشتییەکان کە لەناو هەموو قەوم و نەتەوەکان هاوبەشە و لە قووڵایی خرۆشانی هەر دەروونێکدا لە جووڵە دایە، دەردەکەوێ، هەربۆیە هەرکاتی سیمای بەرهەست لەناو کۆمەڵەی سیمبۆلدا دەردەکەوێ، مرۆڤ لەناخی خۆیدا هەست بە حاڵەتێکی سەرسوڕمان دەکات.

«ئەمڕۆکە سەرم بەژانە و دڵی عەبدولعەزیز کوڕەی داسنی، بەڵام من ئەم شەو خەونێکم بینیوە پێم وابوو کۆتایی بەهارە. کۆشاران و سەرشاخەکان بەدوای گژ و گیادا دەگەڕام، بەڵام مخابن چنگم نەکەوت. تۆ ئەو خوایەی لەبان سەرە، ئەی خودناسان ئەم خەونەی من لێک بدەنەوە. دەترسم کارەساتێکی گەورە بەسەرما بێت.»

لە کتێبی لێکدانەوەی خەونی فرۆید لە پێوەندی لەگەڵ ئەم سیمبۆلانەدا هاتووە:

سەرکەوتن بۆ سەرشاخ: گەڕان بەدوای خۆ بەسەرتر زانین. ئیرادەی خۆت بەسەر خەڵکانی تردا سەپاندن/ لووتکەی کێو: بەرزترین قۆناغی نزیکی مرۆڤ بە خودا و بە مەنزڵگا گەیشتن/ دروێنەی گیا و گۆڵ: سوود و کەڵک وەرگرتن لەو شتانەی کە پێوەندییان بە مرۆڤەوە

هەیە، یان بە واتایەک بەختەوەری و کامەرانی.
بە ئاماژەکردن بەم لێکدانەوانە، دەتوانین بەو ئاکامە بگەین کە عەبدولعەزیز لە خەوندا ئەو هەقیقەتەی کە لە کاتێکی نزیک لە ژیانیدا ڕوو دەدات، بە شێوەی سیمبۆلیک هەست پێدەکات. ئەو بەدوای دۆزینەوەی خۆیەتی وەک کەس و مۆتیڤێکی باڵا و بۆ بەرەنگاربوونەوە لەگەڵ چارەنووسی ئیلاهی و ویستی عەشیرەت و خێڵەکەی لەمەڕ ئەوەی کە خۆی بسپێرێتە دەستی چارەنووس، دەست دەکات بە ڕووبەڕوو بوونەوەیەک کە ڕاستە پێچەوانەی ئاراستەی چارەنووسیەتی، بەڵام بەرەنجامەکەی ناکامی و سەرکەوتن بەسەر قەدەرە، بەسەر ئیرادەی تاکەکەسی خۆیدا.
لەو ڕووەوە کە ناوەرۆکی خەونی عەبدولعەزیز بۆ دووبارەبوونەوەی ژیان، بووژانەوەی زەوی و بەختەوەری و هۆشیاری هێزە چالاک و ئەکتیڤەکانی دەروونە، باشترین شێوازی لێکدانەوەی پشت بەستن بە میتودی پێشنیاری "یۆنگ"ـە بۆ لێکدانەوەی سیمبۆلیکی. - یۆنگ هەموو واتا و ناوەرۆکە ئەفسانەییەکان و جیهانبینی قەوم و نەتەوە سەرەتاییەکان و واتا مەزهەبییەکانی نەتەوە جۆراوجۆرەکان بە نیشانەی هێما و دابونەریتە گشتییەکانی خەڵک دادەنێت و وەک ئەندێشە سەرەکییەکان ناودێریان دەکات و لەو باوەڕە دایە کە هەر ئەو ئەندێشە سیمبۆلیک و وێنا زەینیانەن کە جێگۆڕکێی شەووڕۆژ لە قەوارەی بەرەنگاربوونەوەی مرۆڤ و ئەژدەهادا دەکێشێتەوە. بەگشتی هەر ئەم هێزانە بەدیهێنەری ئەفسانە و حەماسە مرۆییەکانن، چونکە پێکدادانی دەروون لەگەڵ سیمبۆلە نائاگاکان دەبنە هۆی تێکشکانی ئەو بەربەستانەی کە ڕێگایان لە هێز و توانایە دەروونییەکان گرتووە و پاش دەرکەوتنی واتای گشتی سیمبۆل، پەردە لەسەر واتا تاکەکەسییەکانیشی هەڵدەدرێتەوە.
ئەو دڵەڕاوکێیەی کە عەبدولعەزیز تووشی بووە، بنەما و جەوهەرەکەی بۆ جیهانبینییەکی ئوستوورەیی دەگەڕێتەوە، ترس لەوەی کە ئەو هێز و تواناییە بەسوودانەی کە ئەویان (وەک سەرۆکی خێڵ و عەشیرەت) ناساندووە، کۆتاییان پێدێت، دەترسن کە خۆر لە ئەنجامی سیحر و گۆڕانکارییە سروشتییەکان لە ئاکامدا خامۆش ببێت، هەروەها مانگیش کاتێک کە گژ و گیاکان لەناو چوون، ئیدی هەڵنەیەت.
لە هەمبەر هەر ڕاسان و نوێبوونەوەیەک، هێز تووشی هەمان دڵەڕاوکێ و شڵەژان دەبێت و لەبەر خۆیەوە دەڵێت کە ئەو هێز و تواناییە ناسەقامگیرە و ترسی ئەوە لە گۆڕێدایە کە تەمەنی کۆتایی پێ بێت. ئەم دڵەکوتە و نیگەرانییانە بەتایبەت لە بەرانبەر گۆڕان و نوێبوونەوەیەکدا کە ناوبەناو ڕوو دەدەن، وەک ڕوان و شین بوونی دووبارەی گوڵ و گیا کە هەڵگری ڕیتم و ئاهەنگێکی تێکەڵ بە خامۆشییە، هەر بۆیە مەرگی زەوی لە زستاندا تژی لە دەرد و ژاناوییە.
بە لەبەرچاو گرتنی ئەم خاڵە، واتە ئەو وەرزەی کە عەبدولعەزیز تێیدا خەون دەبینێت بەهارە و ترسی ئەویش دەست نەکەوتنی گژ و گیاوگوڵە، کەوایە ئاراستەی گشتی هەوڵی ئەو ڕاگرتنی ئەو پێوەندی و هاوسەنگییە هەمیشەییەی سروشتە لە بووژانەوە و لە دایک بوونەوەی دووبارەدا.
نابێ ئەوەش فەرامۆش بکەین کە بە درێژایی مێژوو لە تێگەیشتن و فامی مرۆڤە ناشارستانییەکاندا کلیلی دووبارە زیندووبوونەوە و ڕاسانی سروشت، پێشکەش کردنی قوربانییە، بۆ وێنە ئوستوورەی "ئۆزیریس" لە میسر و جەژنەکانی "دیڤ نوسوسی" یۆنانییەکان کە هاوکات بە شادی و ڕێوڕەسمی سروود خوێندنی "دیترامپ" و دەست ڕاوەشاندن و هەڵپەڕکێوە بەڕێوە چووە. لە هەقیقەتدا ئەو شادییەی کە عەبدولعەزیز لە کاتی ڕێوڕەسمی زەماوەندی کوڕەکانیدا پێکی دێنێت، بە شێوەی سیمبۆلیک شادیی تازییە و ڕێوڕەسمی کوڕەکانیەتی کە بێ تاوان یەک لە دوای یەک دەبنە قوربانی و مەرگ لە ئامێز دەگرن کە لە ڕاستیدا هێمایەکن بۆ پرۆسەی بەرەکەت و بووژانەوە، هەروەها مەرگی سروشت. دەبێ واتای ئەم قوربانییە مرۆڤییانە لە دووتوێی تیوری کۆن و لەمێژینەی پشت بە پشت و نۆرە بە نۆرەی هێزە پیرۆزەکاندا ببینینەوە.
"میرچاە الیادە" لە بەشی بەرزیگەری و قوربانی لە کتێبی " نامیلکەیەک لە مێژووی دینەکان"دا نووسیویە: ئوستوورە بەدیهێنەری جیهانی تایبەت، بەدیهێنەری ئایینی مەرگ، مەرگی پڕ توندوتیژی و کوشتنی دیوەزمەیەکی سەرەتاییە کە لە پەیکەرەکەی جیهان بەدی هاتووە و شینایی، بەتایبەت گیا و دانەوێڵە ڕوان، کە لەگەڵ وەها قوربانییەکدا پێوەندییەکی قووڵیان هەیە.

گیاکان و گەنم و دار میو لە خوێن و گۆشتی بوونەوەرێکی ئوستوورەیی کە بەپێی ڕێککەوتنی ئایینەکان لە بنەڕەتدا قوربانی کراوە، چرۆ دەکەن و دەڕوێنەوە. لە ڕاستیدا قوربانی کردنی بوونەوەری مرۆیی لەبەر تازەبوونەوەی ژیانی هێزێکە کە لە دروێنە، (یان لە کاتی دروێنە)دا دەبووژێتەوە و لە ڕاستیدا بە واتای نوێبوونەوەی کاری خولڤێنەرە کە پێشتر گیانی وەبەر ئەو تۆو و دانەوێڵەدا کردووە و پەیکەری ئەنجن ئەنجنی مرۆڤ لەگەڵ پەیکەری بوونەوەری ئوستووەری سەرەتایی کە لە ئاکامی جەستەی ئەنجن ئەنجنی کە کراوەتە قوربانی و تۆو و دانەوێڵەی لێ بەرهەم هاتووە، پێکەوە دەگونجێن.

لەم نێوەدا دەکرێ ئاماژە بە پێوەندی سیمبۆلیکی ژیانەوەی دووبارەی سروشت (خەونی عەبدولعەزیز) و ژن هێنان بۆ کوڕەکانیشی بکەین. زەوی و ژن وەک دوو هێزی سەرچاوەی زایەن (زایندە) و وەک سیمبۆلەکانی زاوزێ لەلایەک و دوو مۆتیڤی گیا و کوڕەکانی وەک هۆکاری زکپڕی و زاوزێ. - زەمینێک کە گیای لێ ناڕوێ = کوڕەکانی کە خوازیاری ژن هێنان نین. - بەم بەراوردکردنە دەکرێ پێوەندییەکی دیکەش لە نێوان قوربانی بوونی کوڕەکان بۆ دووبارە بووژانەوەی زەوی و ڕوانەوەی گیاکاندا ببینینەوە. عەبدولعەزیز کاتێک بە تەمای ڕاو ڕەوانەی شوێنی ڕاو دەبێت، وێنەیەکی "دیفۆرمە" لە کوڕەکانی لە شکڵی بزنە کێوییەکدا دەبینێت و لەم بەراوردە خەیاڵییەدا ڕیشاڵی کڵاوەکەی "سەیدەوان" لەباتی ڕیشی بزن بە هەڵە دەبینێت و بە لێدانی گوللەیەک لەپێی دەخات.

بێ- بوونی سیمبۆلی ئاژەڵی لەم چیرۆکەدا دوو کارکردی تایبەتی هەیە:

(ئەلف) ئاماژە بە چارەنووسی سەیدەوان کە وەک قارەمانی تراژیک - ئاماژە بە واتای وشەی "تراگودیا" کە لە هەرحاڵدا بەرەنجامی ژیانی تەواوی قارەمانانی تراژیک مەرگە. - دەبێتە قوربانی ئارمان و خولیاکانی خۆی.

(بێ) ئاماژەکردن بە پێوەندی سیمبۆلیکی بزن لەگەڵ ڕێوڕەسمی قوربانی - کەوایە ئەو وێنایەی کە عەبدولعەزیز لە کوڕەکەی خۆی وەک بزنە کێوییەک هەیەتی، ناکرێ وەک لێکچوون و بەراوردێکی سادە بێت، ئەویش کاتێک کە زەمینەیەکی وەک ڕێوڕەسمی زەماوەندەکە لە پێشدا وەک کەشودۆخی زاڵ بەسەر ڕووداوەکەدا هاتووە، تاڕادەیەک هەموو ڕێوڕەسم و جەژنێکی کوردەکان تێکەڵ بووە لەگەڵ هەڵپەڕکێ و شایی و چۆپی کێشان و ئێستاش هەر هەیە. بۆ وێنە جەژنەکانی دەسپێکی ساڵی نوێ و نەورۆز، یان ڕێوڕەسمی تایبەت بە داچاندنی تۆ و دانەوێڵە وەک: داچاندن و هەڵگرتنەوە و گێرە کردن. لەم گێڕانەوەیەدا ئاماژە بە هەڵپەڕکێی ڕەشبەڵەک و چۆپی کێشانی کچان و کوڕان کراوە کە دەکرێ وێنایەک بێت لە پێکهاتەی ڕێکوپێکی هێزە ئەرێنی پیاوان (نێر) - هێزی نەرێنی ژنان (مێ) - بێت کە لە بیرۆکەی "مائۆئیستەکان"ی چین و ژاپۆنیشدا هەیە. دەزانین کە کوردەکان بە شێوەی تێکەڵاو و ڕەشبەڵەک (پیاو و ژن)، بەتایبەت بە شێوەی بازنەیی هەڵدەپەڕن کە دەکرێ سیمبۆلیک لە گەڕیانی دوا بە دوای سروشتیی وەرزەکان بێت، هەروەها دەکرێ سیمبۆلیکی ترسی عەبدولعەزیز لە تێکدان و شێواندنی ڕێوڕەسمی شایی کوڕەکانی بە هەمان ترس لە تێکدانی تەکوزمەندی سروشتی لە گەردوون و خولگەی زاوزێی دووبارەی سروشت لێک بدەینەوە.

- گێڕەرەوە پاش باس کردنی مەرگی خەماوی سەیدەوان بەدەست باوک، باس لەو گۆڕانانە دەکات کە لە سروشتدا ڕوو دەدات و ئاماژە بە داچۆڕانی ئاوی کۆساران، شین بوونەوەی دووبارە و سەردەرهێنانی گیا و گوڵە سوورەکان لە خاک دەکات. ئاماژەدان بە ڕەنگی سوور کە لە چەندان شوێنی ئەم گێڕانەوەیەدا هاتووە، ئاماژەیەکی سیمبۆلیکە بە ئوستوورەی زایین و قوربانی بوون - لەناو ئوستووره ئێرانییەکانیشدا هێندێ لێکچوون هەیە، بۆ وێنە ڕێوڕەسمی "سیاوشون" کە لە ئێرانی کەونارا و لە بوخارا بەڕێوە چووە، ڕێوڕەسمێکی هاوشێوەی "دیونوسوس"ی یۆنانییەکان کە تێیدا بۆ بەرز ڕاگرتنی یاد و بیرەوەری سیاوشون قارەمانی ئوستوورەیی ئێرانی کە لە خۆڕا دەکوژرێ، بەڕێوە دەچوو - لەوانەیە بنەڕەت و هەوێنی ئەو ڕێوڕەسمەش بگەڕێتەوە بۆ یۆنان، هەروەها دەسەڵات و فەرمانڕەوایی ٢٠٠ ساڵەی یۆنان بەسەر ئێراندا - بەهەرحاڵ لە خوێنی سووری "سیاوەش" گیایەک دەڕوێ کە بە "میەر گیا"، یان گیای سەرچاوەی ژیان ناسراوە. "حاجی فیرووز" کە ئەمڕۆ لە سەرەتاکانی ساڵی نوێ و لە وەرزی بەهاردا دێت، هێمایەکە بۆ هەمان

ڕێوڕەسمی تازیەباری مەرگی سیاوەش کە ڕوخساری ڕەش دەکات (سیمبۆلیک لە زەوی) کراسێکی سوور لەبەر دەکات (سیمبۆلیک لە خوێنی سیاوەش) و بەدەم شیعر خوێندنەوەوە دەف لێدەدەن و هەڵدەپەڕن (سیمبۆلیکی کورت کراوەییە لە ڕێوڕەسمە سەرەکییەکە).

جیم) ئوستوورەی ڕۆڵە کوشتن و تاووتوی ڕەگ و پێگەی ئەم ئوستوورەیە لە بەیتی سەیدەواندا:

ئۆدیپ بۆ تێرکردنی کێشە و گرێیە دەروونییەکانی خۆی (بەپێی شرۆڤەی فرۆید) و گەیشتن بە دایک، هەوڵی لەناو بردنی باوکی دەدات و لە کاتێکدا کە وەک ڕێبوارێکی نەناسراو تێپەڕ دەبێ دەیکوژێت. (باوک کوشتن)

- هابیل بۆ گەیشتن بە خوشکەکەی، براکەی خۆی قابیل دەکوژێ. (براکوژی) و...تاد

بە تاووتوی کورتی ئوستوورە و ئەفسانەکان، دەکرێ شێوازی جۆراوجۆر لە براکوژی و باوک کوشتن و...تاد دەربکەون، بەڵام بێ گومان ئوستوورەیەکی وەک ڕۆڵە کوشتن کەمتر بەرچاو دەکەوێ. دەکرێ نموونەی بەرچاوی ئەم گرژی و تێکهەڵچوونە لە ئەدەبیاتی حەماسی ئێران و شانامەی فیردەوسیدا دەستنیشان بکەین. (کوژرانی سوهراب بە دەستی ڕۆستەم). ڕۆستەم لە بەرەنگاربوونەوەیەکی نابەرانبەردا پێچەوانەی مەیلی دەروونی خۆی و لە ڕووی نەزانییەوە کوڕەکەی خۆی (سوهراب) دەکوژێ و کاتێک بە مەسەلەکە دەزانێ کە ئیتر کات بە فێڕۆ چووە و دانی دەرمان لە پاش مەرگ هیچ شتێک سارێژ و چارەسەر ناکات. ئەوەی کە دەمێنێتەوە ئاخ هەڵکێشان و پەشیمانییە. لەبارەی مەبەستی سەرەکی کوژرانی سوهراب بە دەستی ڕۆستەم زۆر لێکدانەوەی جیاواز و هێندێ جار پێک ناکۆک لە گۆڕێدان و هێندێ کەس بە ناشارەزایی لە قەڵەم نادەن، بەڵکو مەبەستی ئەنقەستیان لە پشتە، ڕێک هەمان ڕووداویش بۆ سەیدەوان دووپات دەبێتەوە و ڕووبەڕوو بوونەوەیەکی نابەرانبەر - دەستی بەتاڵ لە بەرانبەر چەک - لە نێوان باوک و کوردا ڕوو دەدات کە دەبێتە هۆی کوژرانی سەیدەوان.

بێ گومان ئوستوورەی ڕۆڵە کوشتن یەکێک لە دراماتیکترین ئوستوورەکان و لە هەمان حاڵیشدا یەکێک لە ژاناویترینیانە.

با وەبیری بێنینەوە کوژرانی منداڵەکانی (مێدیٔ ئا) بەدەستی خۆی - مێدیٔ ئا بەرهەمی هەرمان و بەناوبانگی "ئۆرۆپید" تراژیدی نووسی ناوداری یۆنانییە - کە مەبەستی "مێدیٔ" لە کوشتنی ڕۆڵەکانی، تۆڵەسەندنەوەیە لە بێ ئەمەکی مێردەکەی "جیسۆن"، هەروەها لەناوبردنی پردی پێوەندی خۆیەتی لەگەڵ جیسۆن کە هەمان منداڵەکانین و لەلایەکی دیکەشەوە سەلماندنی لەسەر هەق بوونی خۆیەتی.

کوشتنی سوهراب بە دەستی ڕۆستەمیش بۆ بەرگری لە پێگە و ئوسلووبی پاڵەوانی و لە ڕاستیدا سەلماندنی ڕاستی بوونی خۆیەتی، بێ گومان ئەنگیزەی عەبدولعەزیزیش لە کوشتنی سەیدەوان دابین کردنی مافی خۆی و پێداگرییە لەسەر ئارمانە تاکەکەسییەکانی خۆی، بەڵام ئاخۆ مەبەستی ئێمە لە ئارمانە تاکەکەسییەکانی عەبدولعەزیز چییە؟

عەبدولعەزیز ژن بۆ کوڕە گەورەکەی دێنێ، بەڵام چونکە بە مراد ناگات، بە زۆر بووکەکە دەداتە کوڕی دووەمی، ئەویش بەناکامی پەردەگیر دەبێت و دەمرێت و کاتێک کە نۆرە دەگاتە سەیدەوان، لە بەرانبەر ویستی باوکیدا ڕادەوەستێ و سەرپێچی لە بڕیارەکەی دەکات، بێ گومان پاداشتی ئەو خۆ بواردن و سەرپێچییەش مەرگە. کەوایە عەبدولعەزیز وەک باوک - مەرگی ئاگایانە و بۆ جێبەجێ کردنی بڕیاری کۆمەڵایەتی عەشیرەت (بەربەرەکانی لە بەرانبەر مەرگ "توتم") دەکوژرێ.

سەیدەوان چوارچێوە و بۆتەی تابۆکان تێکدەشکێنێ و لە بەرانبەر ئیرادەی تایفەدا، مەحکوومە بە کوژران. لەوانەیە یەک لەو هۆیانەی کە ئەم بەیتە بە سەیدەوان بەناوبانگە هەمان خۆبواردن و یاخیگەریی ئاگایانەی سەیدەوان بێت لە بڕیارەکەی باوکی، لە حاڵێکدا قارەمانی سەرەکی و "پرۆتاگۆنیست"ی ئەم بەیتە عەبدولعەزیزە، کە لێرەدا ڕوخساری هێزێکی بەرگریکار "ئانتاگۆنیست" دەردەکەوێت و ڕووداوەکە سیمای بەرەنگارییەکی ئاشکرای نێوان باوک و کوڕ بەخۆیەوە دەگرێت.

پێوەندییەک کە لە نێوان عەبدولعەزیز و عەشیرەت و منداڵەکانی هەیە، پێوەندییەکە بە تایبەتمەندی دەسەڵاتی "تۆتالیتێر"ەوە. کاتێک دیتران هەوڵ دەدەن لە بڕیارەکەی پاشگەزی بکەنەوە و لەو مەترسییە گەورەیەی

کە چاوەڕوانیەتی بە ئاگای دێننەوە، ئەو بە هێندیان ناگرێت و ئیرادەی خۆی بەسەر ئیرادەی عەشیرەتەکەیدا زاڵ دەکات، بە ئیرادەی خۆی ژن بۆ کوڕەکانی دێنێ، کەوایە پێوەندی ئەو لەگەڵ منداڵەکانی و کەسانی دەوروبەر و ژێردەستی پێوەندییەکی باوکسالارانەیە کە ئەمە خۆی هۆیەکە بۆ سەلماندنی پێوەندی تۆتالیتێر و زاڵمانەی باوکسالارانە - هێزی بەرانبەری دایکسالارانە کە ئەویش پێوەندییەکی تۆتالیتێرانەیە، جێگای گرتووە.

(ئەلف) زۆرینەی کارەکتەرەکان پیاوانن (زۆری ڕێژەی پیاوان لە بەرانبەر ژناندا)

(بێ) تۆخم و مۆتیڤێک بەناوی دایک لەم داستانەدا ڕۆڵی دەرەکی نییە و هیچ ئاماژەیەکی پێناکرێ.

(جیم) ئیرادەی زاڵی عەبدولعەزیز وەک (باوک - تۆتم) لە بەرانبەر گشت کۆمەڵدا ڕاوەستاوە.

ڕاڤە و لێکدانەوەیەک کە دەکرێ لەمەڕ هۆی ژنهێنانی عەبدولعەزیز بۆ کوڕەکانی ئاماژەی پێ بکرێ، توخم و خەسڵەتەکانی سیستمی باوکسالارییە، واتە داسەپاندنی ئیرادەی خۆی لەبارەی پێکهێنانی ژیانی هاوبەشی کوڕەکانی، لە ڕاستیدا گرێیە دەروونییەکانی (ئانیمایی - ژن خەیاڵی)یە کە "یۆنگ" لەو باوەڕەدایە کە لە هزری نابەئاگای هەر پیاوێکدا حزووری هەیە، خاڵ و هێزی بەرانبەری (ئانیموس - پیاو خەیاڵی)یە بۆ ژنان - خۆی تێر دەکات و لە ڕێگای بەکارهێنانی میکانیزمی جێگری - لە دەروونناسیدا بریتییە لە جێگیرکردنی کردار، یان خوویەک کە پێشی پەرەسەندن، یان خۆنواندنی گیرابێت، بە خوو و ئاکارێک کە ئیتر بۆ وێنە نیازی منداڵێک بۆ مڵک لێدانی مەمکی دایک دواتر خوویەکی وەک جوینی نینۆک، یان سیگارکێشان - لە هەوڵی تێرکردن و قەرەبووکردنەوەی گرێیە دەروونییەکانی خۆی وەک سەرۆکی عەشیرەیە. عەبدولعەزیز بە زەماوەندکردن بۆ کوڕەکانی لە هەوڵی دەسەڵاتێکی چوارگۆشەی "ماندێلایی" دایە کە خۆی لە ناوەڕاست و کرۆکەکەی دایە، بەڵام بەم بەراورد کردنەشەوە گرێیە (ئانیمایی)یەکەی چارەسەر و تێر نابێت.

چوار گۆشی ماندێلایی: چوار گۆشی بەناوبانگی پێشنیاری یۆنگ کە لەو باوەڕەدایە مرۆڤ بۆ نیشاندانی گشتیەتی شتێک، بە چاوی یەک سەنتەرەوە دەڕوانێتە سیمای هەر چوارگۆشە جیاوازەکەی. بۆ وێنە چوار وەرز بۆ پیشاندانی هەموو ساڵ، یان چوار شوێنی جوگرافیایی بۆ پیشاندانی هەموو جیهان و...تاد ماندێلاکانی سەدەکانی ناوەڕاستیش بریتی بوون لە چوارگۆشە و ڕێڕەو و بە سەنتەریی مەسیح و یارەکانی (مەتی، مرقص، یوحنا، لۆقا) کە لە دەوروبەری بوون.

قارەمان - گێڕەرەوە لە ناساندنی خۆیدا نازناوی "کوێر"ی هەڵبژاردووە و دەگاتە جۆرێک لە باوەڕمەندی. ئاماژەی گێڕەرەوە بە خاڵی لاوازیی خۆی (کوێر بوون) دەکرێ لە دوو ڕەهەندەوە لێک بدرێتەوە:

(ئەلف) لایەنی دراماتیکی: کوێر بوونی عەبدولعەزیز مۆتیڤ و وێنایەکە کە لە بەرانبەر ڕاستییەکاندا چاو بنووقێنرێ، چونکە عەبدولعەزیز بە باشی دەزانێ کە ئەو توانایی بەرەنگاربوونەوەی قەدەرەکانی نییە، بەڵام بەو حاڵەشەوە ڕووبەڕوویان دەبێتەوە و بە چاو بەستراوییەوە ڕێگایەک هەڵدەبژێرێ کە بێ گومان جیا لە شکست و چارەڕەشی بەرەنجامێکی دیکەی نییە، یان بە واتایەکی باشتر کوێربوونی خۆی بەکار دێنێ تا لە خەم و نەهامەتییەکانی کەم بکاتەوە، پەشیمانی لە کردەوەکانی خۆی، پەشیمان لە کوژرانی منداڵەکانی و لە گشت گرنگتر کوشتنی ئاگایانەی سەیدەوان کە ڕاستەوخۆ بە تفەنگ و لە ڕێگای "چاو"ەوە جێبەجێ کراوە.

عەبدولعەزیز لە هەقیقەتدا چاوی لە ئاست بینینی ئەو کەتوارە کۆمەڵایەتیانەشدا کە حاکمیانە دەبەستێ و چەشنی بەندییەوانێک کە بۆ چاوەدێری لە زیندانییەکانی ژێردەستی بەناچاری خۆیشی بەند کردووە، دەجووڵێتەوە. بەڕای "سپینۆزا" - حەکیمی ڕەسەنایەتی بوونگەرای هوڵەندی - مرۆڤ کاتێک لەنێو خەڵکدایە سەربەستانەتر کاردەکات، چونکە پابەندی یاسایە، لە حاڵێکدا لە خەڵوەتی تەنیاییدا خۆی دەسپێرێتە ویستە دەروونییەکانی. ئێستا عەبدولعەزیز وەک "دەسەڵاتدار - یاسادانەر" هەست و ویستە تاکەکەسییەکانی خۆی بەسەر ئیرادەی کۆمەڵدا زاڵ دەکات. گشت کۆ ئەو وەک "تابۆ - باوک" چاو لێ دەکەن و لە چوارچێوەی بڕیارەکانی ئەودا وەک سەرۆکی خێڵ لە ئارامی و ئاسایشی کۆمەڵ دەڕوانن، وەک نیازێک کە منداڵ بە باوکێتی و بە بەراوردی گەورەتر، پێویستی کۆمەڵ بە خودا کە لە بواری ترسی سیمبۆلیکەوە لە میتافیزیکیان هەیە. ئەمە لە حاڵێکدایە کە عەبدولعەزیز هۆشیارانە ڕووبەڕووی میتافیزیک (قەدەر) دەبێتەوە و چاوی ئەقڵ و ئاوەزی نیازەکانی کۆمەڵگا بۆ دەستەوداوێن بوون بە خودا

دەبەستێ.

ڤۆلتێر نووسەری فەرەنسایی دەڵێت: "ئەگەر خودا نەبایە، بێ گومان مرۆڤ دەیخولقاند." ئەمە بەرەنجامی هەمان ئەو ئەخلاقەیە کە لە کۆتایی ئەم داستانەدا بۆ هەمووان دەردەکەوێ.

(بێ) تیوریی دەروونشیکارانە:

بەڕای فرۆید و لایەنگرانی قوتابخانەی دەروونشیکاری ڕاست، خولق و خووی مرۆڤ بۆ گەشەی جەستەیی و دەروونی پێویستی بە تێپەڕکردنی چەندان قۆناغی جیاواز هەیە، ئەوەی ڕاستە و دیارە ئەوەیە کە وەستانی تاک لە یەکێک لە قۆناغەکانی گەشەی جەستەیی و ڕوحی - فرۆید بە دوو قۆناغی سەرەکی (عەشق بە خود و عەشق بەوی دی) دابەش دەکات - دەبێتە هۆی سەرهەڵدانی کێشە و گرێی دەروونی و سەرهەڵدانی "نۆرۆس" - نەخۆشی دەروونی و نەفسی کە بەهۆی وەستانی گەشەی مرۆیی لە یەکێک لە قۆناغەکانی فراژوو (تکامل)یدا دێتە ئاراوە.

هۆکاری ئەوەی کە عەبدولعەزیز ناوبەناو ئاماژە بە کوێری خۆی دەکات، دەبێ لەم خاڵەدا ببینرێتەوە، پەرچە کرداری عەبدولعەزیز بەم نەورۆزە بە دژکردەوەیەکی گۆڕانی دێتە ئەژمار - ئاماژەکردنی عەبدولعەزیز بە کوێر بوونی خۆیشی، جۆرێکە لە دەستنیشان کردنی هۆکارێکی جەستەیی بۆ قەرەبووکردنەوەی کەموکوڕی ڕوحی، ئێستا هەموان دەزانین کە لە بنەڕەتدا عەبدولعەزیز کوێر نەبووە، بەڵکو ئەمە پاساوێکە بۆ داپۆشین و قەرەبووکردنەوەی هەڵەکانی لە کوشتنی منداڵەکانیدا و بە شێوەی ڕواڵەتی و نمایشی چاوی عەقڵی بە ڕووی هۆشیاری و ڕاستییەکان داخستووە کە تێیدا گرێ و کێشەی دەروونی مرۆڤ بە شێوەی نوقسانی جەستەیی (کوێری، کەڕی و لاڵی) خۆی دەردەخات.

دال) شرۆڤەی دەروونشیکارانەی بەیتی سەیدەوان:

فرۆید بە شێوەی تیوری لەو ڕوانگەوە دەیڕوانییە پرۆسە زەینییەکان کە زەین لە بواری ئەگەری ڕوانینەوە دەکرێ بە سێ بیاڤی خود ئاگا، نیوە هۆشیار و نابە ئاگا دابەش بکرێن کە جیایی بنەمایەکە لە نێوان خود ئاگا و نابە ئاگادا، نابە ئاگاش بریتییە لە مەیل و ویستە سەرکوت کراوەکان، کەوایە بەپێی ئیرادە ناکرێ لە ڕەهەندی خودئاگاییەوە لە قەڵەمی بدەین. لەلایەکی دیکەشەوە بیاڤی نیوە هۆشیاری پێوەندی بەو دەستە لە توخمە زەینیانەوە هەیە کە ئێمە لە هیچ کات و زەمەنێکی تایبەتدا ئاگامان لێیان نییە، بەڵام بەپێی ئیرادە دەتوانین پەلکێشی بیاڤی خود ئاگاییان بکەین، هەروەها فرۆید پۆلێن بەندییەکی تازەی لەژێر ناوی تیوری پێکهاتەیی پێشنیار دەکات کە لە شرۆڤەی بەیتی سەیدەواندا لەبەرچاومان گرتووە، بەپێی ئەم تیورییە زەین لە سێ توخم پێکهاتووە:

١- هەوێن (ID) کە سەرچاوەی سەمەد (انگیزە)کانە و پرۆسەکانی بە تەواوەتی نابە ئاگایانەیە.

٢- من (خود EGO) کە شوێنی لۆژیک و ئاوەز و تێگەیشتنی دنیای دەرەوەیە و بەم حاڵە پرۆسە و توخمەکانی بەگشتی نابە ئاگان.

٣- سەرووتر لە من (سەرووتر لە خود SUPEREGO): کە ئەگەری بینینی هەست و مەیل و ڕەخنە گرتنی مەیل و ویستەکانە و پرۆسە و ناوەرۆکی تاڕادەیەک هۆشیارانەیە، بەڵام زیاتر نابە ئاگان. ئێستا بە ناساندنی ئەم سێ توخمە لە ڕوانگەی دەروونشیکاری دەقەوە دەست بە شرۆڤەی کەسایەتیی عەبدولعەزیز دەکەین کە جۆرێکە لە ڕەخنەی نوێ:

ئەگەر عەبدولعەزیز وەک کەسایەتی جەمسەری داستان لەبەرچاو بگرین، سێ کوڕەکەی هەرکامەیان وەک یەک لەو هێز و توخمانە ڕۆڵ دەگێڕن کە باسیان لێوە کرا.

نێچیروان: کەوتۆتە بەر ڕق و کینەی سروشت و بەهۆی هەڵدێران لە شاخ لە کاتی ڕاودا گیانی لەدەست دەدات و بەناوی "EGO"، چونکە سیمبۆلی درک و ئاوەزی جیهانی دەرەکییە.

وەڵکەوان: کە بەهۆی شەرم و کەمڕوویی پەردەگیر دەبێت (هەوێن ID) لەبەر ئەوەی سیمبۆلی خوو و سروشتی ئاژەڵییە.

سەیدەوان: بەهۆی دژبەری و بەربەرەکانی هۆشیارانەی بەدەستی باوکی خۆی دەکوژرێ، توخمی هۆشیار و دژی ڕەوتی داستانەکەیە و وەک (سەرووتر لە من SUPER-EGO) وەک سیمبۆلی هۆشیاری و ڕەخنەگری جەوهەری داستان دەردەکەوێت.

لە ڕاستیدا ئەم سێ کوڕە وەک هێما و سیمبۆلی عەبدولعەزیز ڕۆڵ دەگێڕن - ژمارە ٣ وەک ژمارەیەکی سیحراوی چەندان لەم گێڕانەوەدا بەکار هاتووە کە بێ گومان کارکردێکی سیمبۆلیک و ڕەمزاوی هەیە، "م. لوفر

دولاشۆ" لە کتێبی "زمانی ڕەمزی حیکایەتەکانی پریوار" ئاماژە بە ڕۆڵی ژمارەکان دەکات و دەنووسێت دەروونشیکاران بە توێژینەوە لەسەر "روبا"کان بەو قەناعەتە گەیشتوون کە ژمارە ٣ هێمایەکی جەستەییە و لە جەمسەرێکی دیکەدا سییانەیەکی عیرفانی پێکدەهێنێت (باوک - کوڕ - گیانی پیرۆز «روح القدس») کە ئەم سییانەیە بنەما و جەوهەری زۆرێک لە بیرۆکە مەزهەبی و ئایینە کۆنەکانی وەک میەر پەرستییە کە دەکرێ ژمارە ٣ وەک ٢+١ش ناوی بەرین، واتە دووانەیەک کە زاوزێ دەکەن (دیسانەوە ئوستوورەی زایین) کە لە کۆی هەر سێ هێز و توخمەکە و ئەکتیڤ بوونی یەک بە یەکیان بەهۆی مەرگی عەبدولعەزیز دەگاتە تێگەیشتنی تەواو و کامڵ.

هێ) تاووتوێ شێوازی کار و بەراوردی گێڕانەوە جیاوازەکان لە بەیتی سەیدەوان:

ئەوەی کە ئاماژە کردن پێی لەم نێوەدا زەرووره، ئاماژە بەو جیاوازییانەیە کە لە گێڕانەوە جۆراوجۆرەکانی بەیتێکدا بەتایبەت لە گۆڕێدایە. بەو پێیەی کە تەواوی ئەم بەیتانە سینگ بە سینگ و لە ناوچەیەکی دیکەوە گێڕدراونەتەوە، کەوایە بوونی جیاوازیگەلی لەم چەشنە حاشا هەڵنەگرە، چونکە داستان و حیکایەتەکان بۆ گونجان لەگەڵ هەلومەرجی سروشتی و کاتی بەناچاری بەهۆی گۆڕانەوە (ئادابتە) بوون، تا بتوانن سنووره جوگرافی، مێژوویی، میللی و مەزهەبییەکان ببەزێنن. لە بەیتی سەیدەوان و گێڕانەوە جۆراوجۆرەکانیشدا وەک بوارەکانی دیکەی ژیانی مرۆڤ لەگەڵ جیاوازی و پێک ناکۆکی بچووک و گەورە بەرەو ڕوو دەبین. هێندێ دەڵێن بوونی ڕستەی زیادە پێوەندی بە تەکنیکی گێڕانەوەوە هەیە و بە تەواوەتی مەسەلەیەکی تاکەکەسییە. بەشێکی تر لەو جیاوازییانە دەگەڕێتەوە بۆ تەکنیکی تاکەکەسی بەیتبێژ کە دەکرێ بە گوێدان بە داستان و حیکایەتی دیکە کە دەیگێڕێتەوە، بە جوانی دەتوانین تێبگەین کە ڕستە زیادەکان پێوەندییان بە تەکنیکی گێڕانەوە هەیە و بۆ لایەنی تاکەکەسی دەگەڕێنەوە. بەشێکی دیکەش لە جیاوازییەکان بەهۆی بڕ نەکردنی بیر و زەینی بەیتبێژە کە بەرەبەرە بەیتەکانی لەبیر چۆتەوە، یان بەشێک لە حیکایەتێکی هێناوەتە ناو حیکایەت و سەربوردەیەکی ترەوە و پێکەوەی گرێ داون. دەستەیەکی تر لەم جۆراوجۆریانەش پێوەندییان بە دۆخی شوێن و کاتی بەیتبێژەوە هەیە کە بەیتبێژ تێیدا دەستی کردووە بە گێڕانەوە و بەپێی دۆخەکە لە خۆیەوە شتێکی بە بەیتەکان (بەپێی گونجانی هەلومەرج) زیاد، یان کەم کردووە.

ئێستا ئاماژە بە چەند جیاوازی گشتی لە بەیتی سەیدەواندا دەکەین بەپێی ئەو گێڕانەوە جۆراجۆرانەی لەبەردەستدان:

١- لەبارەی مەرگی نێچیروانەوە دوو ڕیوایەت هەیە:

(ئەلف) هۆی مەرگیان، بەربوونەوە لە شاخ لە کاتی ڕاو ڕاگەیاندووە.

(بێ) ئەویش تووشی چارەنووسێکی هاوشێوەی سەیدەوان دەبێت (واتە بەدەستی عەبدولعەزیز دەکوژرێ).

٢- لەبارەی ڕێژەی ئەو کچانەی کە عەبدولعەزیز بۆ کوڕەکانی دەهێنێ دوو ڕیوایەت باس کراوە:

(ئەلف) عەبدولعەزیز کچێک بۆ کوڕە گەورەکەی دەهێنێ، بەڵام بەهۆی مەرگی کوڕەکەی، بووکەکە دەدرێتە کوڕی دووەم و پاشان کوڕی سێیەم.

(بێ) عەبدولعەزیز هاوکات بۆ هەر سێ کوڕەکەی، سێ بووک دەهێنێ.

٣- لەمەڕ چارەنووسی عەبدولعەزیزیش سێ ڕیوایەت لە گۆڕێدان:

(ئەلف) عەبدولعەزیز بڕیار دەدات کە ئیتر لەگەڵ تایفەی داسنی پێوەندی خۆی بپچڕێنێ و ڕێگای دیارێکی تر بگرێتە بەر.

(بێ) عەبدولعەزیز خۆی دەکوژێت.

(جیم) عەبدولعەزیز بڕیار دەدات کە ئیتر هیچ کاتێ نەڕواتە ڕاو.

سەرچاوە:

١- وێبلاگ جەعفەری حوسێن پوور(هێدی) بۆ زمان و فەرهەنگ و ئەدەبیاتی کوردی.
http://hedih.blogspot.com/2005/03/blog-post.html